

Maig 2021

UNIVERSITAT DE GIRONA
FUNDACIÓ DEL BARÇA

DOCUMENT DE SÍNTESI

ESTUDI SOBRE LA SITUACIÓ DE LA JOVENTUT MIGRADA SENSE REFERENTS FAMILIARS A CATALUNYA

Grup de recerca Liberis (UdG)

Carme Montserrat
Edgar Iglesias
Cayetano Gómez
Judit Gallart
Zareth Bedoya
Joan Llosada

Estudi encarregat i finançat per

Autors:

Carme Montserrat, Edgar Iglesias, Cayetano Gómez, Judit Gallart, Zareth Bedoya i Joan Llosada, 2021.

Avís legal:

Aquesta obra està subjecta a una llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 4.0 Internacional de Creative Commons (CC BY-NC-ND 4.0)

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Per citar aquest document:

Montserrat, C., Iglesias, E., Gómez, C., Gallart, J., Bedoya, Z., & Llosada-Gistau, J. (2021). *Estudi sobre la situació de la joventut migrada sense referents familiars a Catalunya*. Universitat de Girona.

APUNT METODOLÒGIC

Els resultats d'aquesta recerca s'emmarquen en l'encàrrec realitzat per la Fundació F.C. Barcelona¹ amb l'objectiu **d'aportar dades i evidències sobre la realitat de la joventut migrada sense referents familiars a Catalunya quan arriben sent menors d'edat**. Sobretot interessa aprendre com es pot propiciar un canvi de narrativa, per tal que es deixi d'estigmatitzar i criminalitzar aquest col·lectiu de joves.

S'ha dut a terme a partir d'una metodologia amb un disseny mixt amb tractament de dades quantitatives i qualitatives² i s'ha concretat en tres fases:

1. Revisió de la literatura existent. Aquesta fase ha estat important per a contextualitzar l'estudi, per a no repetir i per tant construir a partir del que ja s'ha estudiat, així com per a ajudar a dissenyar les dues fases següents.
2. Anàlisi secundària de les dades proporcionades per la Direcció General d'Atenció a la Infància. S'han reanalitzat les dades obtingudes, tant quantitatives com qualitatives, que han contribuït a conèixer l'abast del fenomen a Catalunya en diversos àmbits.
3. Entrevistes a informants clau, tant del sector públic com d'entitats del tercer sector, així com dels propis joves i activistes socials. Amb aquestes fonts de dades qualitatives s'ha aprofundit en el coneixement i la comprensió del fenomen i s'han tractat especialment els temes de la participació social i comunitària, l'ús del temps lliure i de les xarxes socials, en ser temàtiques no tractades en les dues fases anteriors.

Els resultats de la recerca es presenten en tres formats:

- a) Un informe extens (74 pàgines) on hi consten els resultats de les fases 1 i 2. Les fonts consten tant a peu de pàgina com al final al llistat de les referències. L'objectiu d'aquest informe és el de proporcionar una informació més detallada de la que consta en la síntesi.
- b) Un document de síntesi (aquest de 21 pàgines) on s'han triangulat les dades de les tres fases, i per tant s'han incorporat els resultats de les entrevistes³, però s'ha seguit citant les fonts que es poden trobar en el document extens.
- c) Un fulletó (1 pàgina) amb les principals idees a transmetre.

La presentació dels resultats en aquest document de síntesi té l'**estructura** següent:

El viatge	▪ Què ens diuen les dades i recerques?
L'arribada	▪ Què diuen els i les joves?
L'estada	▪ Què se'ns diu des de l'experiència?
La majoria d'edat	▪ Què concloem? ▪ Què proposem?

¹ Contracte de col·laboració científica entre la Universitat de Girona (grup de recerca Liberi) i la Fundació privada Futbol Club Barcelona

² S'ha enviat al Comitè d'Ètica i Bioseguretat de la Recerca de la UdG

³ **Llista d'entrevistes:**

- Joves migrats sols majors d'edat: entrevistes i grup de discussió
- AEIRaval
- Activista (Instagram) i educadora
- Activista i consultora de comunicacions
- Direcció d'un Centre de Primera Acollida de la DGAIA
- Espai antirracista de Salt
- Equip de Joves migrats sols de la DGAIA
- Programa Suport jurídic de Caritas
- Professor-expert d'Universitat
- Servei d'atenció i suport als joves a l'àrea d'Ocupació Juvenil del SOC

El viatge: els infants i adolescents sols migrats arriben a Catalunya

QUÈ ENS DIUEN LES DADES I ALTRES RECERQUES?

- L'arribada de joves migrats sols a Catalunya no és un fenomen nou. El que sí que és nou és el volum d'arribades d'adolescents migrats sols menors d'edat que han arribat a Catalunya en els darrers anys. **Entre els anys 2017 i 2020 han arribat més de 8.000** (sobretot) nois menors d'edat sols.
- A Catalunya⁴, el **perfil majoritari** és el d'un noi (98%) entre 15 i 17 anys (90%), provinent del Marroc (74%) i 20,7% de l'Àfrica subsahariana (Guinea, Senegal, Gàmbia i Ghana), tant de l'entorn rural (48%) com urbà (52%). El 45% provenen de famílies nombroses amb 4 germans o més⁵. **El nombre de migracions femenines** són inferiors i estan molt invisibilitzades. Al 2021, s'ha observat un **canvi de tendència**, arribant més joves provinents de països de l'Àfrica subsahariana (quasi són el 50% de les arribades d'aquest any).
- **Els motius del viatge poden ser:** (a) per decisió del jove des del desig de millora, influenciat per les xarxes socials, amics i informacions sobre països de destí, (b) per decisió compartida amb la família per millorar la situació socioeconòmica i sortir de la pobresa, o (c) per la necessitat dels joves de fugir de conflictes armats i abusos dins o fora la família.
- Hi ha **característiques ben diferenciades pel que fa al viatge** entre joves d'origen marroquí o subsaharià menors d'edat. A Catalunya, el 86,1% dels marroquins i el 46,7% dels subsaharians han **acordat amb la seva família** el projecte migratori (a iniciativa del jove i/o de la família). En aquests casos la família de mitjana ha pagat 1.500 € a xarxes il·legals i Catalunya era el destí escollit. En altres situacions, més entre els joves d'origen subsaharià, la preparació del **viatge es fa en soledat, sense suport** econòmic, amb més perill i patiment pel jove. El 44% dels joves d'origen marroquí i només el 7% dels subsaharians afirmen tenir algun **familiar a Espanya**.
- Informes de la UE⁶ mostren dades del risc de morir o de patir lesions durant el viatge, també de l'estimació del nombre de **morts i desapareguts** mentre creuen el mar o les fronteres terrestres cap a Europa. També el nombre d'infants que queden retinguts a bord d'embarcacions de rescat durant massa temps i l'ús de la violència contra els migrants i el nombre d'infants que són **forçats a tornar enrere**. Darrerament s'ha tingut notícia dels que arriben nedant a Ceuta.
- Les **xarxes socials** juguen un paper important mostrant informació sobre els centres de protecció, procediments a l'arribada i llocs de destí⁷.

QUÈ ENS DIUEN ELS I LES JOVES?

- Marxen per **superar una situació de pobresa o per manca d'expectatives de futur en el seu país d'origen**, per millorar la situació de la seva família i el desig de canviar de vida. Per aconseguir-ho necessiten treballar i inserir-se socialment en la societat d'acollida.

*“Algunas veces yo hablar con amigos que están en España y me dicen: ‘Ven’. Es que no me gusta más Marruecos. Muchos problemas allí, no trabajar, no hay nada. Hay gente allí que estudia muchos años y al final no hay nada, es muy difícil, te lo juro”.*⁸

⁴ Dades de DGAIA (2019): https://treballiaferssocials.gencat.cat/ca/ambits_tematicos/infancia_i_adolescencia/estrategiacatalanaacolida/.

⁵ Montserrat et al (2021). *Benestar i valoració de la pandèmia per part dels infants i adolescents en acolliment familiar i residencial*. UdG.

⁶ FRA – European Union Agency for Fundamental Rights (2020). *Children in migration in 2019*. Publications Office of the EU.

⁷ Torres, J. (2019). *De menor migrante a joven extutelado/a: los retos en el proceso de transición hacia la mayoría de edad*. Tesis doctoral.

⁸ Caritas (2020). *Menors migrants: entre la valentia i la vulnerabilitat*. Document no publicat.

- Construeixen **expectatives a partir dels mitjans de comunicació i la influència d'altres joves** que ja han realitzat un projecte migratori sols.

“Estando en Marruecos sí que se escuchaba decir aquí Cataluña, pues... se ayudaba a los jóvenes y... y digamos había más facilidades para poder conseguir cosas”. (Grup d'adolescents nois)⁹

“Els joves que han vingut abans de nosaltres pengen fotos als llocs més xulos i llavors comença aquesta idea de migrar, es transmet que aquest jove està vivint com un rei i que també nosaltres podem migrar i podem viure com ell. Però quan nosaltres vam arribar, vam trobar una realitat molt diferent (...) a vegades, quan parles amb ells i els expliques la realitat, llavors resulta que ells pensen que no els diem la veritat perquè ho volem per nosaltres.” (Jove major d'edat)¹⁰

- L'**experiència traumàtica** viscuda sovint els fa dir que no ho repetirien o que ho farien diferent. Els fets del viatge evidencien vivències contràries i negatives a les expectatives que tenien.

“Si hagués sabut llavors comestic ara, m'hagués quedat al Marroc”. (Grup 2 joves)¹⁰

“Que no venga en patera o debajo de un camión. Que venga en avión o en autobús”. (Grup 2 joves)¹⁰

“Vaig esperar que es fes fosc i, vigilant, vaig saltar la tanca del port. Ja ho tenia tot calculat. Vaig entrar a l'interior del vaixell, em vaig amagar a la part del darrere, al costat d'una rampa que només la baixen quan arriben al port, quan comencen a descarregar. És a dir, quan el vaixell va salpar, jo estava a la part exterior d'aquesta rampa, en un petit racó, un espai reduït on m'hi vaig passar 11 dies, tot sol, (...). Varen ser 11 dies, des de Ghana a Vigo..., va ser difícil. Vaig arribar al port de Vigo, però inicialment jo no sabia ni a quin país ni a quina ciutat estava”. (Jove, 15 anys durant el viatge)¹¹

QUÈ ENS DIUEN DES DE L'EXPERIÈNCIA? ¹²

En relació amb la **resiliència** i el **benestar emocional**:

- La **resiliència** que mostren durant el viatge és extraordinària, amb la competència i l'autoeficàcia com a base per prosperar davant tot tipus d'adversitats¹³. Presenten un gran potencial i nombrosos recursos¹⁴ tals com habilitats de comunicació, determinació, actituds positives, flexibilitat, capacitat d'adaptació i readaptació, paciència, capacitat de decisió i perseverança.
- L'exposició a situacions de violència al context d'origen té correlació amb posteriors símptomes de **malestar psicològic**¹⁵, així com **experiències molt traumàtiques** durant el viatge que els suposa una font d'estrès (maltractaments, explotacions, vivències en llocs desconeguts amb persones amb qui no confiar), sent un procés amb una dinàmica similar al dol. Si se'ls compara amb els que migren acompanyats de les seves famílies, els joves que venen sols mostren una prevalença major de trastorn d'estrès posttraumàtic, ansietat, o depressiu¹⁶. Hi ha factors que poden potenciar l'estrès o el **dol migratori**¹⁷ com la multiplicitat, la cronicitat, la manca de control de la situació, la intensitat i rellevància dels estressadors o els dèficits en la xarxa de suport social. S'evidencia sovint una revictimització per discriminació de **gènere**.

⁹ Cites extretes dels grups de discussió de la DGAIA a finals del 2018.

¹⁰ Grup de discussió i entrevistes en el marc de la present recerca.

¹¹ Caritas (2020).

¹² En aquest apartat es reflecteix també el resultat de les entrevistes a persones de l'administració pública, entitats i activistes socials.

¹³ Demurtas, P. Et al (2018). In search of protection: Unaccompanied minors in Italy. *2018 International Migration Policy Report*, 27.

¹⁴ Augelli, A., Lombi, L., & Triani, P. (2018). Unaccompanied Minors: Exploring Needs and Resources to Plan Socio-educational Programs into School Settings. *Italian Journal of Sociology of Education*, 10(1), 43-61.

¹⁵ Jakobsen et al (2017). The impact of the asylum process on mental health: a longitudinal study of unaccompanied refugee minors in Norway. *BMJ open*, 7(6).

¹⁶ Ardino, V., & Di Benedetto, G. (2018) *Psychosocial care for unaccompanied minors in Europe: is there an economic case?* SISST and TDHIF.

¹⁷ Achotegui, J. (2011). Por i migració. El dol per la integritat física en la síndrome d'Ulisses. *Revista Catalana de Psicoanàlisi*, 28(2), 9-23.

En relació amb els **motius i expectatives** dels joves:

- Cal fer pedagogia i explicar la realitat diversa actual dels joves: quines són les seves expectatives, perquè emigren, fer evident que el perfil ha anat canviant amb el temps, ja que per exemple, molts han estat escolaritzats en origen (alguns arribant fins a estudis secundaris) mostren moltes fortaleses i arriben en el marc d'un projecte familiar.
- Cal visibilitzar les seves trajectòries, donar espais, si no tenen espais per a poder-se expressar, difícilment es coneixerà la seva realitat.
- Les xarxes socials poden ser una eina molt vàlida per arribar a sensibilitzar i donar a conèixer que són joves com la resta de joves, amb somnis, però que han d'afrontar adversitats que els causen molt dolor.

QUÈ CONCLOEM?

- Com a societat receptora **hem normalitzat el risc o perill** que tenen els joves de perdre la vida durant el viatge d'arribada. Aquest procés de naturalització fa que sovint no es tingui en compte socialment que no tots els infants o joves arriben al seu destí.
- Existeix una **vulneració sistemàtica dels seus drets com a infants o joves durant el viatge**, si considerem, entre d'altres, els contextos de violència, el nombre de morts o les devolucions "en calent".
- Els **perfils majoritaris d'aquests joves no es coneixen socialment**: el seu projecte migratori forma part d'un projecte familiar, molts tenen escolarització prèvia al seu país, forts vincles afectius amb la família i amistats, compten amb experiències laborals prèvies i evidencien percentatges baixos de delictes i de consum de tòxics.

QUÈ PODEM FER PER PROPICIAR UN CANVI DE MIRADA?

Interpel·lar i denunciar públicament la vulneració dels drets humans que té lloc durant el viatge d'aquests joves cap al context de destí.

- Cal reforçar el paper dels mitjans de comunicació o de les entitats socials com a altaveus de la vulneració fragant dels joves, als estats d'origen i de destí, en tant que menors d'edat.

Generar campanyes de comunicació perquè els mitjans contribueixin a una visió més justa i real entorn al relat de la migració de joves migrats sols.

- Els mitjans han de remarcar que aquests nois i noies en primer lloc són infants. La seva condició de menors d'edat i el seu interès superior ha de prevaldre per sobre de la seva condició de persones migrades.
- Conèixer l'existència de diferents moments de la història recent de joves sols que emigren per diferents raons:
 - Joves espanyols que marxen a treballar a un país europeu o als EUA.
 - Adolescents fugint de la guerra civil i postguerra espanyola.
 - Adolescents de zones pobres d'Espanya emigrant sols a Catalunya i Europa als anys 60.
 - Adolescents marroquins o subsaharians arribant sols a Europa actualment.
- Preguntar-se perquè davant de relats amb motius comuns com les expectatives de millora familiar, la cerca d'oportunitats formatives i laborals o la fugida de situacions adverses, acostumem a fer judicis de valor molt contraposats.

- Preguntar-se per què unes situacions les valorem en positiu, les justifiquem i les altres les valorem en negatiu i pensem que són inacceptables.

Endegar programes de sensibilització per tal que els joves expliquin el seu trajecte vital en espais que tenen visibilitat social.

- Joves migrats sols, fills o nets dels qui van arribar a Catalunya fa 50 anys, joves que marxen a estudiar o treballar a Anglaterra o els EUA o nets de refugiats espanyols, explicarien el seu trajecte vital per a contribuir a una visió més empàtica i social sobre aquestes realitats.
- Ho fan a través de les xarxes socials, mitjans de comunicació o a centres educatius.

Implementar projectes educatius que permetin que l'alumnat de secundària conegui experiències de resiliència dins la seva comunitat.

- La resiliència esdevé un concepte i pràctica central dins l'actual context de crisi social i sanitària. Són nombroses les pràctiques i evidències que, dutes a terme pels membres de qualsevol comunitat, permeten afrontar les adversitats amb més garanties.
- Generar processos d'aprenentatge entre els alumnes vers la resiliència, esdevé un factor que contribueix tant a la cohesió social com a una visió més global, complexa i empàtica de la realitat.

Els infants i adolescents a l'arribada: el xoc

QUÈ ENS DIUEN LES DADES I ALTRES RECERQUES?

- De la **Convenció dels drets dels infants** (1989) integrada en les legislacions nacionals es destaca: *Article 3: Interès superior de l'infant, Article 12: Opinió de l'infant en els assumptes que l'afecten, Article 20: Protecció dels infants privats del seu ambient familiar, Article 22: Infants refugiats.*
- Al 2017, els defensors de la infància¹⁸ de 23 països europeus i al 2019 l'Agència Europea pels drets fonamentals¹⁹ van identificar els drets a protegir pel que fa als infants migrats sols.
- Però les legislacions dels països europeus no estan harmonitzades, i sovint a l'hora d'interpretar-les es posa l'accent en què **són estrangers** i no en què **són infants**, evidenciant una vulneració sistemàtica de drets a l'arribada mitjançant els retorns 'en calent' o 'voluntaris' mentre són menors d'edat: per exemple, al sud d'Europa i a Croàcia, Finlàndia, Països Baixos i Suècia es fan devolucions forçoses.
- **A l'arribada**²⁰ tenen lloc **dos tipus de situacions**: **(1)** els infants que s'identifiquen (el grup més nombrós) i **(2)** els que se situen al marge de qualsevol registre oficial: alguns estaran malvivint al carrer, o mal acompanyats per familiars o amitats, o immersos en la prostitució o altres xarxes d'explotació. En aquests casos es tracta de joves invisibilitzats, ja que no es disposa de dades sobre quants són i a més, moltes de les noies entren en xarxes de prostitució.
- Hi ha una gran **diversitat en el tipus d'acollida entre els països europeus**, predominant l'atenció residencial, sovint amb capacitat insuficient de places. Els centres ofereixen protecció, cobertura de necessitats bàsiques i ensenyament de l'idioma, però alguns joves hi renuncien per buscar una font d'ingressos que permeti ajudar a les seves famílies, entrant sovint en situacions d'explotació.
- A Espanya, **la normativa d'immigració correspon a l'Estat mentre que les comunitats autònomes són competents en matèria de protecció a la infància**. D'acord amb la llei d'Estrangeria²¹, quan arriben indocumentats (a Catalunya, el 38% dels subsaharians i 19% dels marroquins no porten cap documentació) el Ministeri fiscal té la competència per instar a fer les proves mèdiques per determinar l'edat, a no ser que hi hagi un document públic que ho acrediti²². Un cop valorada la seva condició de menor d'edat i de no acompanyat, a Catalunya la Direcció General d'Atenció a la Infància (DGAIA) n'assumeix la tutela i els ofereix una plaça residencial²³ (a Catalunya s'han creat més de 3000 places noves per l'acollida). Donada la urgència, **l'avaluació inicial i la presa de decisions** en la majoria dels països es realitzen sota pressió, marcades per la confusió i el silenci dels joves i disponibilitat de plaça. Un cop al centre, cal ajudar-los a fer el tràmit de permís de residència (no permet treballar) mentre siguin menors d'edat.
- Catalunya davant del gran volum d'arribades de joves migrats sols va elaborar una **estratègia pròpia** per desenvolupar i garantir una bona acollida i afavorir la inclusió social dels joves migrats sols que arriben²⁴. Pretén d'una banda, fer una acollida millorant el respecte als drets dels infants (com la creació d'un dispositiu d'atenció immediata) i té l'objectiu de treballar per afavorir l'autonomia i la inserció dels joves (com l'aposta per potenciar els pisos de 16 a 21 anys).
- **Educació**²⁵: El 95% dels joves d'origen marroquí i el 72% d'origen subsaharià afirmen que van estar escolaritzats al país d'origen, però el 53% dels subsaharians i el 22% dels marroquins indiquen no haver

¹⁸ European Network of Ombudspersons for Children (ENOC) (2017) Recommendations. Safeguarding and protecting the rights of children on the move: The challenge of social inclusion. Council of Europe.

¹⁹ FRA – European Union Agency for Fundamental Rights (2019). Integration of young refugees in the EU: good practices and challenges. EU.

²⁰ Consola, M (2016). L'atenció socioeducativa dels MENA. Una mirada vers les expectatives i les necessitats. *Educació Social*, 64, 43-58.

²¹ L.O. 4 /2000, art, 35.

²² STS 23/9/2014.

²³ Regulat per la Directriu general d'actuació 6/2020.

²⁴ DTASF (2019). Estratègia Catalana per l'Acollida i la Inclusió de Joves Migrats Sols.

https://treballiaferssocials.gencat.cat/ca/ambits_tematics/infancia_i_adolescencia/estrategiacatalanaacollida/.

²⁵ Dades de DGAIA (2019): https://treballiaferssocials.gencat.cat/ca/ambits_tematics/infancia_i_adolescencia/estrategiacatalanaacollida/.

acabat la primària, sobretot els que pertanyen a zones rurals. Alhora, el 23,6% dels subsaharians i el 45,8% dels marroquins havien iniciat estudis de secundària. Destaca la necessitat de l'aprenentatge de la llengua: el 80% dels joves subsaharians i el 44% dels joves marroquins no entenen el castellà a l'arribada. Les dificultats lingüístiques posen en risc el fet de poder expressar amb precisió les pròpies necessitats²⁶ al principi, és a dir, al moment de l'arribada.

- **Treball:** El 63% dels joves compten amb experiències laborals en el seu país d'origen. Principalment als àmbits de comerç i serveis, agricultura, mecànica de cotxes i motos, indústria (tèxtil, metall, etc.), construcció i ramaderia.
- El tractament de la temàtica que en fan sovint **els mitjans** fomenta el **racisme**²⁷. Per exemple, a través de l'ús continuat d'expressions com: *"allau", "massiva", "onada"*, o estereotipant als joves com a col·lectiu homogeni 'MENA' i relacionant-los amb la situació de carrer, actituds violentes i consum de tòxics. En resum: molts mitjans (i els partits polítics situats més a la dreta) alimenten la rumorologia, homogeneïtzen i estigmatitzen a tot un col·lectiu que és, sobretot, heterogeni: segons el gènere, el país de procedència, la cultura, la religió, l'origen rural o urbà, l'itinerari migratori efectuat, els anys d'escolarització en origen, l'experiència laboral, el fet de conèixer la llengua de la societat d'acollida, segons el projecte migratori (consensuat o no), etc.

QUÈ ENS DIUEN ELS I LES JOVES?

- Els seus **objectius definits abans del viatge s'esvaeixen, en molts casos, a l'arribada**: no poden treballar, la formació en un primer moment es limita només a l'aprenentatge de la llengua i comencen a veure les dificultats que tindran per establir-se al país amb situació legal resolta per a treballar, sovint amb por a la repatriació.

"Jo he tingut la idea i he vingut, però de trobar-me el que volia, no, no ho he trobat".²⁸

"Yo pensaba que cuando venías vas a trabajar rápido, y por el tema de los papeles también. Cuando llegué yo miré, ya, es difícil todo".²⁸

"Dice que los que vuelven a Marruecos no vuelven de forma voluntaria, sino que les repatrian, bueno, en caso de tener problemas, complicaciones, y dice que a los que repatrian allí acaban con problemas mentales y... porque es una presión enorme y un fracaso enorme y... y pueden tener hasta problemas de salud y esto por eso". (Grup d'adolescents nois)²⁹

- En molts casos tenen la sensació de "**pèrdua de temps**" quan no poden estudiar ni, sobretot, treballar durant els primers mesos posteriors a la seva arribada. També, alguns nois assenyalen que es troben en centres on sovint conviuen amb massa joves, amb rigidesa en la normativa i amb dèficits en la perspectiva intercultural. Se'ls fa un **temps d'espera llarg** mentre s'avalua el seu cas. A més, tot i que molts saben que ingressarien en un centre, molts es queixen que el pas per diferents recursos els hi genera inestabilitat.

"Yo vine sin ningún tipo de documentación. En Marruecos no tenía, por qué era muy menor, era menor y ahí no se da importancia de hacer el DNI y el pasaporte, no le damos importancia, porque no nos sirve".²⁸

"El problema es que tardaron mucho en llegar los papeles que mis padres enviaron desde Marruecos. Al final tengo permiso de residencia de un año". (Noi menor d'edat)²⁸

²⁶ Augelli et al. 2018.

²⁷ APDHA. (2019). Infancia Migrante. Derechos Humanos en la frontera Sur 2019. Asociación Pro Derechos Humanos de Andalucía.

²⁸ Caritas (2020).

²⁹ Cites extretes dels grups de discussió de la DGAIA a finals del 2018.

“Yo creo que es importante... ellos son musulmanas, ellas... claro, y les gustaría comer bueno... comida halal, que es comida musulmana digamos, la carne, sobre todo, porque la comida, el resto de la comida no...”. (Grup d'adolescents noies)³⁰

QUÈ ENS DIUEN DES DE L'EXPERIÈNCIA?³¹

En relació amb la **participació social**:

- Es necessiten i s'han de promoure **vinculacions comunitàries**, a través dels seus referents, així com de la ciutadania en general. En tots els casos la generació de capital social esdevé clau.
- En obrir un nou centre, cal **treballar amb el municipi** i el seu **teixit associatiu** des del suport de les eines de les quals es disposa. La qüestió clau i de fons és si es planteja com un centre de joves, o exclusivament de joves migrats.
- És necessari que **els professionals que treballen amb els joves, coneguin la xarxa de recursos** del municipi o comunitat on es troben: educatius, laborals, de temps lliure, així com els tràmits i l'accés. Quan hi ha desconeixement es contribueix a l'aïllament dels joves, a la pèrdua de confiança amb els professionals i a la percepció de la pèrdua de temps.
- Les activitats de **mentoria** afavoreixen els vincles amb la societat de destí i la participació social. Cal facilitar-los una mentoria o acompanyament des de l'arribada. Els fa visibles i partícips.
- Els professionals haurien de **dissenyar itineraris personalitzats** des del moment en què arriben: saber quines són les seves capacitats, necessitats, interessos i el seu projecte, fent que **el jove participi en el seu procés**.
- Cal facilitar-los l'**accés a la formació des de l'arribada** i fomentar així la normalització de la **imatge d'un estudiant**.
- No és convenient situar als **joves en centres o pisos** únicament amb altres joves que es troben amb la seva **mateixa realitat**. A la pràctica genera estigmatització, dificultats per generar relacions amb altres joves o persones autòctones i limitacions en la seva **participació social**.
- Cal tenir present des de l'inici que la majoria són **joves estimats per la seva família**. Hi ha mares que agraeixen als i les professionals l'atenció cap als seus fills (i filles) i demanen que es pugui seguir donant aquesta atenció.
- Cal tenir present que les **noies són doblement vulnerables i doblement valentes**, ja que no només han de fer front al projecte migratori sinó que també a rols i desigualtats de gènere, tant al país d'origen com al nou context.
- Cal reforçar tots els mecanismes possibles que facilitin la **tramitació de la seva documentació**.
- Calen **professionals de salut mental experts** amb aquesta població molt vulnerable emocionalment.

En relació amb l'ús **del temps lliure**:

- Venen **motivats des de l'arribada per fer activitats**, sovint **vinculades a l'àmbit de l'esport**. Hi ha terreny de millora en aquest sentit, ja que sovint no s'aprofiten oportunitats que a través de l'esport generarien experiències positives de relació social i reconeixement entre aquests joves i altres joves del mateix municipi. Per exemple, molts d'aquests joves no es troben federats o no participen en clubs esportius propers on resideixen.
- També, és necessari que els equips educatius segueixin treballant per a **conèixer els interessos i habilitats** dels joves a l'hora de realitzar activitats, fet que ho afavoreix si el mateix equip es troba molt professionalitzat, format i és actiu.

³⁰ Cites extretes dels grups de discussió de la DGAIA a finals del 2018.

³¹ En aquest apartat es reflecteix també el resultat de les entrevistes a persones de l'administració pública, entitats i activistes socials.

En relació amb les **xarxes socials**:

- Les utilitzen igual que la resta de joves. **El que sobretot fan a l'arribada és:**
 - Comunicar-se amb la família en origen i explicar que han arribat.
 - Contactar amb familiars o amics que tenen al país de destí i veure quants dels seus amics han aconseguit arribar i a on.
 - Seguir connectats amb la xarxa d'amics d'origen (abans els perdien).
 - Mostrar fotos en positiu, de llocs emblemàtics, amb la influència que això té amb els joves d'allà, tot i que hi ha els que també mostren una realitat menys còmoda. S'observen discussions a les xarxes sobre la conveniència o no de venir.
- A diferència del què passava abans, actualment arriben amb **més informació de la realitat i dels recursos del territori allà on van**, també de les possibilitats de viure al carrer o de ser retornat, trencant una mica el mite *de si ho coneguessin, no vindrien*. De fet molts tornaran a intentar-ho tantes vegades com calgui, tot i haver conegut la crua realitat. Les característiques pròpies de l'edat i la percepció *d'impossibilitat de tenir possibilitats* en origen ajuden en la seva determinació.
- Les xarxes socials també juguen **un paper clau en la construcció de la seva identitat i en la percepció que tenen del lloc de destí**: necessiten referents en la seva incertesa i part dels joves segueixen a líders carismàtics amb una visió reduccionista i conservadora de l'islam i de la societat de destí. I per alguns això els suposa una dissonància cognitiva entre el que creuen i el que realment viuen (per exemple, tenir una parella catalana).

QUÈ CONCLOEM?

- En l'arribada la gran **majoria** de joves migrats sols **són atesos pel sistema de protecció** en tant que persones menors d'edat que es troben en situació de desemparament a Catalunya; se'ls garanteix el dret a la protecció. No obstant això, es posa en **qüestió el principi d'inclusió** d'aquests joves un cop són acollits, ja que el tipus de recursos específics per a joves migrats majoritàriament no fomenten el principi de "normalització". Per exemple: ubicació dels centres fora dels nuclis urbans, dificultats dels joves en l'educació postobligatòria, poca relació amb altres joves del municipi o normatives i/o dinàmiques que dificulten l'oci o el temps lliure.
- Per diferents motius, **no sempre es donen les condicions** perquè el conjunt de professionals pugui garantir una **acollida i acompanyament de qualitat als joves**. En ocasions aquest dèficit té a veure amb la manca d'un model pedagògic consistent i inclusiu que com a pilar de qualsevol procés d'acollida, es fonamenti des d'un **acompanyament educatiu plenament personalitzat**. En aquest àmbit la **formació especialitzada** dels equips de professionals és tant una condició favorable com una necessitat.
- La societat catalana s'ha pronunciat diverses vegades com a societat d'acollida, però la realitat amb els joves migrats **no sempre evidencia una posició social plenament acollidora**. El tracte d'alguns mitjans de comunicació i la generació d'odi o rebuig per part d'alguns grups polítics, han contribuït a generar desconfiança i prejudicis. A la pràctica, s'ha configurat un **imaginari social** que sovint **no afavoreix la inclusió social** dels joves.

QUÈ PODEM FER PER PROPICIAR UN CANVI DE MIRADA?

Crear i assignar la figura d'una persona adulta mentora³² per a cada jove i que sigui externa a les organitzacions que fan acompanyament socioeducatiu.

- Cal promoure i incentivar els acolliments familiars³³, tant amb persones del seu origen cultural com d'altres orígens.
- És necessari donar impuls i visibilitat a les iniciatives que en aquest sentit s'estan duent a terme en l'actualitat, tot i que a la pràctica són encara poques³⁴. Els exemples de mentoria que es referencien a peu de pàgina poden servir de guia.

Activar iniciatives comunitàries en què els joves s'impliquen en serveis a la comunitat en base a les seves competències i recursos.

- Els joves compten amb moltes competències i habilitats que cal preservar i potenciar, afavorint rols actius i constructius en la societat d'acollida.

Prioritzar l'escolarització obligatòria i postobligatòria. També, assegurar l'accés a la formació de primeres oportunitats laborals com a factor afavoridor del seu procés d'inclusió social.

- Preveure i conèixer les estratègies legals per garantir l'escolarització postobligatòria dels joves un cop tenen 16 anys i la realització de pràctiques professionals.
- El domini de les llengües no ha de ser un factor exclouent per a la plena normalització i educació integral dels joves dins el sistema educatiu català.
- La llarga trajectòria, experiència i recursos de què disposa el sistema educatiu català en el marc de l'educació inclusiva ha de garantir l'acolliment i vinculació dels joves a l'oferta educativa existent.
- També cal complementar-ho d'accions d'acompanyament que siguin compensadores de situacions de desavantatge inicial i que garanteixin experiències d'aprenentatge i de relació riques pels joves sols migrats i el conjunt de l'alumnat.

³² Save the children (2018). *Guida per i tutori volontari dei minori stranieri non accompagnati*. Save the children / Pandolfi, L. (2019) Supporting unaccompanied young people for their migration and life project. *Childhoods on the move*, 45. / Rania, N., Migliorini, L., & Fagnini, L. (2018). Unaccompanied migrant minors: A comparison of new Italian interventions models. *Children & Youth Services Review*, 92, 98-104.

³³ Sirriyeh, A., & Raghallaigh, M. N. (2018). Foster care, recognition and transitions to adulthood for unaccompanied asylum seeking young people in England and Ireland. *Children and Youth Services Review*, 92, 89-97. / Zijlstra, E., Rip, J., Beltman, D., van Os, C., Knorth, E. J., & Kalverboer, M. (2017). Unaccompanied minors in the Netherlands: Legislation, policy, and care. *Social Work & Society*, 15(2).

³⁴ Departament de Treball, Afers Socials i Famílies (2019). Estratègia Catalana per l'Acollida i la Inclusió de Joves Migrats Sols.

L'estada mentre són menors d'edat: alternant construcció – deconstrucció

QUÈ ENS DIUEN LES DADES I ALTRES RECERQUES?

En relació amb l'àmbit familiar:

- A Catalunya³⁵ el 90% dels joves provinents del Marroc i el 75,7% d'origen subsaharià mantenen **relació amb la mare**; el 79,6% i el 48,6% respectivament ho fan **amb el pare** i el 87,2% i el 71,4% amb els **germans/es**. El 55% dels joves afirma que la seva família no acceptaria el retorn sense haver acomplert els objectius del projecte migratori, tenint la responsabilitat d'ajudar a la família com a prioritat central.

En relació amb els sistemes de protecció:

- A Europa coexisteixen diferents realitats i models d'atenció amb **predomini de l'atenció residencial**. No obstant això, en els països amb una major implantació de **acolliment familiar**³⁶, aquest els proporciona més nivell de suport individual; tenen més probabilitats de mantenir una participació sostinguda en l'educació, i de disposar de xarxes socials de suport més fortes; experimenten menys nivells d'estrès i dificultats psicològiques. Però per alguns, les normes i els límits de l'acolliment familiar els resulten menys apropiades que un pis assistit, mostrant dificultats per adaptar-se a un entorn familiar més restrictiu que el seu, així com tractar de pertànyer-hi. En general, els joves que accedeixen a **centres experimenten més inestabilitat i menys oportunitats educatives i laborals**, problemes d'accés a l'habitatge i de construcció de xarxes socials de suport, tot i que en comú destaquen nombrosos exemples de resiliència. Se subratlla que com més **restrictiu és el model d'atenció residencial**, tenen lloc majors taxes de problemes de salut mental. Cal millorar en satisfer les **necessitats culturals, religioses i lingüístiques**, alhora que hi ha joves que prefereixen construir relacions amb les persones del context d'acollida amb el propòsit de disposar de més oportunitats d'inclusió en la comunitat
- A Catalunya, la important arribada de joves migrats sols ha comportat la **creació de més de 3000 places residencials** amb dues etapes diferenciades: la primera necessitat fou poder acollir al conjunt de joves arribats entre el 2017 i 2019, creant recursos residencials grans o estades en albergs, per garantir l'acollida com a màxima prioritat. La segona coincideix amb l'aprovació de l'estratègia catalana³⁷, juntament amb què molts assoleixen la majoria d'edat i hi ha hagut un descens en les arribades, fets que faciliten poder potenciar els recursos de foment de l'autonomia mitjançant pisos assistits més enllà dels 18 anys. El problema principal continua sent que els recursos són únicament de joves migrats, amb força mobilitat entre centres, provocant manca d'estabilitat i dificultats per l'arrelament.
- La meitat dels joves³⁵³⁵ afirmen que estan contents de **viure en el centre o pis**, valoren positivament els suports rebuts per part dels equips educatius, però alhora molts d'ells no estan d'acord amb la normativa i la manca de formació i llibertat. Tanmateix, el 70,7% afirmen que quan tenen un problema greu l'acostumen a parlar amb l'educador/a de referència i un 63,9% amb la mare, esdevenint les persones més rellevants. Es dona la paradoxa que, tot i trobar-se envoltats d'adults que els hi donen suport, sovint els joves perceben que cap d'ells assumeix la globalitat de la intervenció³⁸ garantint que un/a sol/a professional conegui l'estat particular dels diferents àmbits de la vida d'un mateix jove.

³⁵ Montserrat et al 2021.

³⁶ Barrie, L. & Mendes P. (2011). The experiences of unaccompanied asylum-seeking children in and leaving the out-of-home care system in the UK and Australia: A critical review of the literature. *International Social Work*, 54(4), 485-503.

³⁷ DTASF (2019). Estratègia Catalana per l'Acollida i la Inclusió de Joves Migrats Sols.

³⁸ Roberts et al (2017). Moving on: Multiple transitions of unaccompanied child migrants leaving care in England and Sweden. *Int'l J. Soc. Sci. Stud.*, 5, 25.

- Segons els seus educadors/es³⁹, només el 8% dels nois procedents del Marroc tenien algun **requeriment policial o judicial** i no hi havia cap jove subsaharià en aquesta situació.

En relació amb l'educació:

- L'entorn escolar ofereix un context especialment significatiu per a la seva inclusió social, però queda limitada degut a l'establiment d'un model de respostes diaspòriques. En l'enquesta del 2020⁴⁰, la meitat dels joves estava fent cursos fora del sistema reglat, un 19,4% cursava l'ESO, un 6,1% cicles formatius, 1% batxillerat, i un 18,4 no cursava cap tipus d'estudi.

En relació amb el treball:

- Aconseguir un treball és l'objectiu principal del seu periple, però al 2020 treballava només un 4,3% dels joves menors d'edat. Malgrat que els programes d'inserció laboral els ajuden ho tenen difícil per la baixa formació, però sobretot per les dificultats legals.
- La satisfacció amb l'**ús del temps lliure** (mitjana de 6,9), la quantitat de temps lliure per fer el què es vol (6,5), i la llibertat que es té (6,2), és més baixa que la dels adolescents en general i es confirmen les seves demandes en aquest sentit. A més, les activitats de lleure són majoritàriament a proposta dels equips educatius dels centres. El **racisme** en la societat d'acollida⁴¹ influeix negativament en l'autoestima, i pot generar efectes en la seva salut mental. A més, es dona la paradoxa d'associar la condició d'immigrants d'aquests joves a certs estereotips negatius, tot i que les seves condicions de vida els invisibilitza socialment pel fet de no poder participar o estar presents entre la ciutadania⁴² d'una manera normalitzada. Es visibilitzen socialment en grups i se'ls aboca tots els prejudicis xenòfobs socialment construïts. En aquest sentit, a la societat en general hi coexisteixen postures partidàries de protegir als joves i d'altres que defensen la seva expulsió⁴³.

En relació amb la salut i benestar:

- En general l'**estat de salut bo** es correspon amb l'edat jove i no disposem de dades que mostrin que els joves migrats sols siguin més atesos en els dispositius de salut (inclosa la salut mental) en comparació amb altres joves de la seva edat. La satisfacció que expressen amb la seva salut (mitjana de 8,1) i amb el propi cos (7,9) assoleixen mitjanes altes. El 99% dels joves d'origen subsaharià i el 84% dels joves procedents del Marroc en centres, auto afirmen no ser consumidors de **drogues ni alcohol**. S'observen diferències entre els procedents del Marroc segons el context específic d'origen: rural (9%) o urbà (22%).
- En alguns estudis⁴⁴ la majoria de joves expressen malestar psicològic, si bé tots són reticents a rebre teràpia. Per la seva banda, els **dispositius de salut mental** sovint no incorporen la 'competència cultural' que es necessita i en ocasions diagnostiquen de forma no adequada: si la situació no és tractada com un quadre reactiu d'estrès, hi ha el risc que els joves siguin tractats com a malalts depressius, psicòtics o malalts somàtics, entre d'altres, i en conseqüència el sistema sanitari pot esdevenir un nou factor estressador per als joves⁴⁵.
- **L'espera:** (i) els joves es veuen obligats a assumir el repte d'aprendre a suportar el no saber què passarà, i encara més difícil, no saber la durada de l'espera⁴⁶. Però l'espera també pot ser activa i reparadora de les experiències passades. No obstant això, no s'ha d'oblidar que molts d'ells esperen l'edat adulta per

³⁹ Dades de DGAIA (2019): https://treballiaferssocials.gencat.cat/ca/ambits_tematicos/infancia_i_adolescencia/estrategiacatalanaacolllida/

⁴⁰ Montserrat et al 2021.

⁴¹ Demurtas et al 2018.

⁴² Quiroga, V., & Sòria, M. (2010). Els i les menors migrants no acompanyats/des: entre la indiferència i la invisibilitat. *RES*, 45, 13-35.

⁴³ Consola (2016).

⁴⁴ Bravo, A., & Santos-González, I. (2017). Menores extranjeros no acompañados en España: necesidades y modelos de intervención. *Psychosocial Intervention*, 26(1).

⁴⁵ Achotegui, J. (2011). Por i migració. El dol per la integritat física en la síndrome d'Ulisses. *Revista Catalana de Psicoanàlisi*, 28(2), 9-23.

⁴⁶ Kohli, RKS., & Kaukko, M. (2018). The management of time and waiting by unaccompanied asylum-seeking girls in Finland. *Journal of Refugee Studies* 31 (4), 488-506.

ser independents, però paradoxalment una part d'ells ja ho eren al seu país d'origen, atenent a diferents concepcions de l'edat social.

- En l'enquesta del 2020, a Catalunya⁴⁷ la **satisfacció expressada amb la vida** en general era de 7,4 sobre 10 per part dels joves d'origen marroquí (igual que la dels altres adolescents no migrats en centres residencials) i més alta l'expressada pels joves d'origen subsaharians (8). No s'observarien diferències significatives respecte de la resta de nois i noies acollits en centres de la mateixa edat.

En relació amb la resiliència:

- **La religió i la funció additiva de la cultura** esdevenen un recurs d'afrontament de les adversitats⁴⁸, compten amb suports dins la comunitat musulmana, i la religió esdevé una fortalesa i una pràctica espiritual que genera estabilitat per afrontar canvis i adversitats. Adoptar una perspectiva positiva, suprimir les emocions i buscar la distracció, ser persones autònomes i la desconfiança d'entrada, actuen com a factors per a construir la resiliència. Alguns continuen sent psicològicament vulnerables, però la majoria mostren recursos per fer front a les múltiples tensions que experimenten com a "supervivents actius" en lloc de "víctimes passives", mostrant molta capacitat de recuperació i determinació. Molts joves s'han vist obligats a "créixer de cop" superant allò que s'espera de la pròpia edat: ser responsables els fa ser també resilents. Tot i que per qüestions culturals mostren aquest major grau de maduresa, és freqüent que expressin por al futur i ansietat pel desarrelament afectiu, familiar i social que pateixen durant el procés migratori⁴⁹. A més, la resiliència també pot invisibilitzar que els mateixos joves no es connectin amb les pròpies necessitats de salut.
- **Quan ja ha passat un temps de l'arribada**, expressen la necessitat de recordar i compartir experiències, de sentir-se escoltats, de diversificar la xarxa i crear llaços d'amistat amb persones del context de destí, i de fer activitats lúdiques i allunyar-se dels seus problemes⁵⁰. Però no sempre estan satisfets de com els escolten els adults⁴⁷. Mostren una satisfacció amb les amistats mitjana-alta (7,3) i no sempre es deixen influenciar per aquestes. Les xarxes socials continuen actuant com a elements transmissors d'informació i expectatives entre els joves.

QUÈ ENS DIUEN ELS I LES JOVES?

- **Els objectius** que expressen els joves tenen a veure amb el moment o fase amb què es troba el seu projecte personal. Per exemple, a curt termini, l'**acreditació formativa**:

"dice que ella cuando estaba en Marruecos estudiaba... y dice cuando vino aquí le dijeron que primero tienes que aprender el idioma y... dice no es justo, no es justo porque yo lo que quiero es seguir mis estudios, y ... no está bien por eso". (Grup d'adolescents noies)⁵¹

"Me gustaría estudiar, ir a una escuela y tener un buen futuro". (Noi de 15 anys)⁵²

A mig termini la **inserció laboral i visitar la família**:

"cada sábado puedo hablar bien con mi familia, me gustaría verlos. (...) Cuando tenga mi documento, después del trabajo, me iré de vacaciones para que mi familia me vea, si estoy aquí hoy... es gracias a ellos". (Grup d'adolescents nois)⁵¹

⁴⁷ Montserrat et al (2021).

⁴⁸ Raghallaigh, M., & Gilligan, R. (2010). Active survival in the lives of unaccompanied minors: coping strategies, resilience, and the relevance of religion. *Child and Family Social Work*, 15, 226-237.

⁴⁹ Etxeberria, F., Murua, H., Garmendia, J., & Arrieta, E. (2012). Menores inmigrantes no acompañados en Euskadi y Aquitania: elaboración y puesta en marcha de un Plan de Formación para Educadores/as y Responsables. *RES Revista de Educación Social*, 15, 1-28.

⁵⁰ Barrie & Mendes (2011).

⁵¹ Cites extretes dels grups de discussió de la DGAIA a finals del 2018.

⁵² Cites extretes dels qüestionaris de l'estudi a Montserrat et al (2021).

A llarg termini **establir-se a Catalunya** i formar-hi una família, o en alguns casos **retornar amb formació i diners** per iniciar un treball de qualitat.

*“En Tánger cuando saben que has subido ya eres diferente, la gente te empieza a seguir, es un ambiente muy diferente, no como antes que eras un perro tirado”.*⁵³

*“Cuando tu estudiar fuera de África tienes certificado de Europa o de Estados Unidos, te va mejor. Aquí quiero estudiar, quiero volver a África y trabajar”.*⁵³

- En tots els casos apareix la preocupació amb la **situació documental**:

“Estoy preocupado por la gestión de mi documentación, y por la obtención de diplomas. Y aprender catalán y castellano”. (Noi de 17 anys)⁵⁴

“No tengo papeles desde hace 2 años, no puedo hacer cursos, ni PFI, ni ir a Marruecos a ver a mi familia. Quiero que esto mejore”. (Noi de 17 anys)⁵⁴

- També fan valoracions en forma de **crítiques positives i negatives dels centres** on són:

“Estoy feliz en el piso y estoy muy tranquilo, los educadores y el jefe me ayudan mucho y me dan lo que necesito, así me quedo muy feliz”. (Noi de 17 anys)⁵⁴

“Mi vida en este centro es muy mala, hay normas muy complicadas y duras”. (Noi de 17 anys)⁵⁴

- O reflexionen sobre la seva vida com una **carrera d'obstacles, emocions i d'aprenentatge**:

“Mi vida está llena de aventuras, me he enfrentado a muchas cosas y problemas que son muy grandes para mi edad, cuando estoy dentro del problema me siento muy triste, pero cuando puedo solucionarlo me doy cuenta de que he aprendido mucho y me gusta”. (Noia de 16 anys)⁵⁴

- Als espais de **participació social** se senten reconeguts:

“Amb les activitats de teatre perquè quan vaig entrar amb ells no sabia parlar en català ni castellà i allà em van ajudar molt amb el tema de la llengua. També sentia que estava amb la meua família, i també el tema de la cultura, perquè els actors eren d'origens diferents i vam compartir les diverses cultures”. (Jove major d'edat)⁵⁵

QUÈ ENS DIUEN DES DE L'EXPERIÈNCIA?⁵⁶

En relació amb la **participació social**:

- La **vinculació comunitària** s'ha de concebre com un eix fonamental de la intervenció socioeducativa: pel seu desenvolupament es necessita estabilitat i pro activitat.
- És fonamental incidir i millorar l'àmbit de la **formació dels professionals**. Fer-ho contribueix a reduir el desànim, incertesa o inestabilitat que caracteritzen alguns equips educatius, així com a la creació de coneixement valuós en aspectes com la competència intercultural.
- En els centres i equips educatius hi **coexisteixen experiències o realitats sovint distants**. En alguns casos trobem experiències molt positives i constructives (entre equip i joves) i en d'altres com a lloc de pas d'alguns educadors/es que exerceixen un doble rol coercitiu i de víctima.
- El **tipus de normativa** sovint condiona el clima i vincles entre equip educatiu i joves. Si la normativa és rígida, facilita la generació de **violència, malestar**, reduint l'establiment de vincles. També, contribueix a

⁵³ Caritas (2020).

⁵⁴ Cites extretes dels qüestionaris de l'estudi a Montserrat et al (2021).

⁵⁵ Grup de discussió i entrevistes en el marc de la present recerca.

⁵⁶ En aquest apartat es reflecteix també el resultat de les entrevistes a persones de l'administració pública, entitats i activistes socials.

la generació d'estereotips vers els joves. Si és més flexible el clima, és més positiu i relaxat i els vincles més sòlids i estables.

- Es posa en qüestió alguns trasllats de joves a altres municipis quan s'han donat situacions de conflictes. Es proposa treballar aquest tipus de situacions mitjançant la mediació per tal de fer sostenible els processos d'acompanyament educatiu en el temps.
- Existeixen experiències de participació dels joves a la comunitat davant de situacions adverses (pandèmia, temporal Glòria, etc.) però en termes generals, **la participació comunitària és poc visible i cal fomentar-la.**
- Cal promoure i avançar en la **inserció laboral dels joves**: si s'aconseguís, augmentarien les interconnexions amb l'entorn.
- L'escolarització en l'etapa obligatòria i postobligatòria dels joves, de manera regular i ordinària seria un element clau per a la seva motivació, establiment i procés d'inclusió. De fet, molts joves ja estaven escolaritzats i troben a faltar la continuïtat en els estudis (no volen fer només classes de llengua).
- L'existència de **racisme estructural sovint per part dels adults** dinamita sovint les possibilitats reals d'inclusió (sobretot per part dels adults com el revisor del tren, la persona que es creua pel carrer amb un jove, per llogar una habitació, entrar a una discoteca). Cal introduir la perspectiva antiracista.

En relació amb l'ús **del temps lliure**:

- Cal entendre **l'oci com a trampolí a la seva socialització i el seu benestar**, i s'està encara lluny. Els serveis no prioritzen aquesta inversió i ens trobem que al cap d'un temps els joves tenen una xarxa de relacions molt limitada que es redueix als seus iguals i als professionals.
- És necessari que participin en **activitats de temps lliure** i que generin espais de **relació social**. Per exemple, des d'activitats esportives, artístiques o de cap de setmana a través de l'escoltisme o esplais. Cal coneixement i proactivitat d'aquestes oportunitats per part dels equips professionals i flexibilitat en les seves vies d'accés. Gaudir d'activitats en el temps lliure genera **estabilitat** en la vida dels joves.
- És necessari promoure **espais de relació entre joves** que participen d'una mateixa activitat. Cal **propiciar la trobada en altres entorns** com ho fan la resta de joves. Les activitats d'oci generen una possibilitat de vinculació molt gran amb iguals i adults i d'arrelament al territori. Es valora a més que les activitats **en equip generen sentit de pertinença**.
- El fet que alguns joves **passin moltes hores al carrer**, junts, aparentment 'sense fer res' dificulta un canvi de mirada social cap a la seva realitat. De fet, sovint estan allà asseguts perquè no troben alternatives d'oci (sobretot gratuïtes) i/o no estan inclosos en cap activitat esportiva o de temps lliure.

En relació amb les **xarxes socials**:

- En general els joves sols migrats **no interactuen a les xarxes amb altres joves** no migrats: caldria potenciar aquesta relació des d'aquesta via. Però la seva realitat és molt fragmentada i dispersa i a través de les xarxes aconsegueixen estar interconnectats i s'aconsellen (canviar de centre, etc.).
- Socialment, es posa en pràctica un tipus de **llenguatge que simplifica i deshumanitza als joves** com a **col·lectiu homogeni** caracteritzat per **accions negatives o sancionables** (l'etiqueta MENA, violacions, robatoris, consum de tòxics, ocupacions, etc.).

QUÈ CONCLOEM?

- S'evidencia que el **sentit i model dels recursos del sistema de protecció dirigits als joves sols migrats** es troba avui dia en **revisió**. El disseny i desplegament del conjunt dels esforços d'intervenció fets a partir de la gran arribada numèrica de joves (2017-2019) es va concebre com a una resposta d'urgència davant una situació que depassava i tensava la capacitat del model existent. En l'actualitat el sistema de protecció acull constantment a joves sols migrats, però el seu nombre és menor a la fase anterior.

Igualment, aquests joves mostren la voluntat d'establir-se per un llarg temps al nou context, però s'evidencien dificultats per garantir la plena inclusió educativa i social durant la seva estada, indicant que cal apostar o reforçar plantejaments d'acompanyament més personalitzats i normalitzats.

- Cal trobar un **equilibri entre protegir i permetre el desenvolupament vital dels joves**, que sovint es caracteritza per objectius clars i definits en el seu projecte migratori. És a dir, la protecció no pot anar en detriment, per exemple, de la seva participació social. Al respecte, durant la **fase d'establiment dels joves apareixen diferents tensions i contradiccions** que ens conviden a plantejar-nos i revisar en molts casos el **sentit de la protecció** dels joves. És a dir, quin és l'equilibri entre protegir i satisfer les seves necessitats i voluntats com a adolescents i joves que són? Fins a on s'arriba amb l'exercici dels seus drets i deures com a ciutadania jove que són? De fet, les contradiccions i tensions a les quals fem referència emmarquen la coexistència de diferents sentits i posicions del sistema de protecció i de la societat d'acollida: considerar-los com a *infants sense família als qui s'ha de protegir totalment*; considerar-los com a *estrangers a qui se'ls ha d'aplicar la llei d'estrangeria*; considerar-los com a *joves en procés d'emancipació que volen fer la seva vida*, etc. A tall d'exemple il·lustrem algunes d'aquestes contradiccions i tensions:
 - Sovint entre els joves **coincideix la comunitat d'habitatge amb la comunitat de vida**. A diferència de la resta de joves on no coincideix (dormo a casa, però faig vida fora), entre els joves sols migrats, la seva *comunitat d'habitatge* (centre residencial) coincideix amb l'espai on realitzen la majoria de les seves relacions socials (*comunitat de vida*).
 - Des d'una perspectiva àmplia **en termes educatius l'ús del temps lliure** és concebut com un dret bàsic a garantir entre el conjunt de joves. En canvi, amb els joves sols migrats l'aplicació d'aquesta concepció no té sempre efectes directes i positius en les seves vides, ja que per a molts la seva vinculació amb activitats fora el centre o de participació social (per exemple, en festes majors) es veu molt limitada o reduïda.
 - El **racisme social i el racisme estructural** cap a aquests joves es desenvolupa simultàniament com a origen i/o conseqüència, en funció dels casos, d'un procés que obstaculitza la inclusió social dels joves.
- Els reptes que planteja l'establiment d'aquests joves, tant pel volum d'arribades com per les seves especificitats, necessita una resposta **coordinada i compartida entre el conjunt** d'agents socials i educatius (centres educatius o de formació, entitats educatives, socials o culturals, agents cívics, socials o grups polítics). El repte és complex i necessita l'articulació de plantejaments globals a diferents nivells: Estat, autonomies, ens locals, i ciutadania en general.

QUÈ PODEM FER PER PROPICIAR UN CANVI DE MIRADA?

Configurar entorns d'aprenentatge estables que afavoreixin la participació social dels joves a la seva comunitat de referència.

- La participació social i vinculació comunitària esdevé un àmbit de millora clau pel benestar dels joves. Cal enfortir el suport de l'entorn cap als joves per tal de protegir el seu benestar (menys estrès i ansietat). Els joves necessiten el reconeixement emocional, social i legal⁵⁷ per l'obtenció i el manteniment de la confiança i el respecte a si mateixos i a la comunitat.
- Cal treballar amb els ens locals i el teixit associatiu del territori per acompanyar l'acollida i l'establiment dels joves al nou context. Per a fer-ho, és del tot necessari que es generin dinàmiques de relació personal que afavoreixin l'acompanyament i promoguin rols actius i participatius des de l'inici. En aquest àmbit el

⁵⁷ Sirriyeh, A., & Raghallaigh, M. N. (2018). Foster care, recognition and transitions to adulthood for unaccompanied asylum seeking young people in England and Ireland. *Children and Youth Services Review*, 92, 89-97.

lleure educatiu esdevé un espai i temps educatiu prioritari en què necessàriament cal avançar i que cal que siguin més oberts.

- Els centres o pisos on es troben els joves sovint han d'augmentar la capacitat de connectar els joves a l'entorn i cal iniciar una revisió per transformar els recursos de protecció en espais més oberts a la comunitat.

Promoure un model de centres i pisos de protecció amb un nombre limitat de joves per tal de garantir suports educatius personalitzats.

- Continuar apostant per pisos de foment de l'autonomia i recursos residencials de poques places, esdevé condició necessària tant per afavorir la participació comunitària com per garantir-ne el suport personalitzat.
- Les concentracions en centres i pisos específicament de joves migrats sols esdevenen espais segregats i propicis a rebre discriminacions i delictes d'odi, evidències que no contribueixen a un canvi de mirada cap a la realitat dels joves.
- Sovint els joves resideixen a centres amb moltes places o es veuen sotmesos a canvis continuats de centres. Aquestes condicions no afavoreixen ni permeten l'estabilitat personal, formativa o relacional, ni la participació en espais com el lleure educatiu. En canvi, centres o pisos d'abast més reduït faciliten l'estabilitat i arrelament dels joves a la comunitat.

Incorporar la perspectiva intercultural en l'acompanyament en els àmbits de salut mental i educatiu dels joves.

- La competència intercultural dins els professionals de la xarxa de serveis esdevé una condició i garantia en la qualitat de l'atenció que es dona. Les múltiples i complexes situacions amb què es troben els joves evidencien la necessitat de formació intercultural, en els equips educatius i de salut.
- En conseqüència la competència intercultural ofereix més recursos professionals per abordar qüestions en l'àmbit de la salut, la construcció identitària, la pràctica religiosa, l'edat social o les relacions jove – família.
- En relació amb aquest darrer àmbit, en ocasions cal un acompanyament educatiu per les trucades que es fan amb la família que permeti la seva reubicació davant la nova situació. Així, promoure la perspectiva intercultural⁵⁸ en l'acompanyament educatiu contribueix al fet que el jove disposi de més recursos i elements davant la nova dinàmica de relació.

Denunciar i visibilitzar dins la comunitat i a la societat en general, qualsevol situació de racisme que pateixin els joves.

- L'existència de racisme social és un factor estructural generador de desigualtat dins la societat. No abordar-ho amb la contundència que es mereix afavoreix un doble procés contrari al benestar i drets dels joves: minoritza la seva capacitat i condició de joves i naturalitza l'existència del racisme com a fet inevitable dins la seva comunitat.
- Per a combatre-ho, cal que tant els professionals de la xarxa de serveis com les persones adultes de referència dels joves coneguin els protocols, mecanismes i serveis de referència per a la seva denúncia, gestió i visibilització.

⁵⁸ Ramos Espejo, J. M. (Coord) (2019). *Desprotección de la Infancia en la frontera sur*. Fundación Andalucía Acoge.

Als 18 anys: on queden els drets humans?

QUÈ ENS DIUEN LES DADES I ALTRES RECERQUES?

- El suport assistencial temporal i permís de residència "discrecional" mentre són infants "vulnerables" sota els paràmetres de la protecció internacional, **cessa als 18 anys** i això fa que la transició a l'"edat adulta" suposi un canvi radical, marcat pels procediments i impediments legals i no per les seves necessitats i aspiracions vitals⁵⁹. Les diferents situacions en què es troben els joves als països de la UE **quan fan 18 anys són:**
 - Estar en disposició de poder planificar a mig-llarg termini, ja que s'ha obtingut la documentació (una minoria).
 - Haver de planificar enmig de la incertesa, mentre s'espera la documentació (rol complex per la intervenció educativa).
 - Realitzar un reagrupament familiar en un altre indret.
 - Haver de signar el retorn voluntari.
 - Quedar-se indocumentat i exposat a ser detingut o deportat.
- En els països nòrdics⁶⁰ existeix el debat de si és suficient que rebin les mateixes **ajudes universals** que el conjunt de joves (Suècia), o cal que a més hi hagi **mesures de suport específiques** (Noruega). Al sud d'Europa, sense ajudes de caire universal, es lluita per tenir suports específics.
- A Espanya, poques comunitats autònomes ofereixen programes i **prestacions econòmiques per a joves extutelats**. Per exemple, a Catalunya s'ofereixen sota el paraigua de l'ASJTET i la DGAIA⁶¹ i es preveuen ajudes econòmiques, d'inserció laboral, formativa, habitatge, suport psicològic i mentoria. Entre la DGAIA i l'ASJTET s'està atenent a **5.200 infants i joves migrats sols, dels quals prop del 70% ja són majors d'edat** (són els joves arribats entre 2017 i 2020), una bona part d'ells mitjançant una pròrroga assistencial, és a dir, que, tot i haver complert els 18 anys, continuen vivint al centre per evitar que quedin exclosos en arribar a la majoria d'edat. La presència dintre del sistema després de la majoria d'edat però, és voluntària i alguns joves opten per sortir-ne. A més, les casuístiques en aquest punt són diverses, ja que als joves que ho sol·liciten se'ls allarga la mesura de protecció, però resta supeditada a la valoració educativa que es faci de l'estada dels joves dins el sistema de protecció, la qual no sempre es correspon amb la valoració o vivència que expressen els mateixos joves.
- Fins fa poc, en assolir 18 anys els joves podien renovar el **permís de residència** i tenir el NIE acreditant cursos de formació i el cobrament d'una prestació econòmica de la DGAIA com a jove extutelat. No obstant això, l'aplicació d'una sentència recent del Tribunal Suprem especifica que els ingressos econòmics han de ser propis i no de prestacions socials, fet que fa impossible renovar els NIE si es continua per aquesta via. Per tenir **permís de treball** han de rebre una oferta de feina a temps complert, com a mínim d'un any de durada, i no per sota del salari mínim. Per altra banda, sembla que la llei d'estrangeria està en procés de revisió en aquest punt. La via de la petició d'asil polític és menor en el nostre país comparat amb Europa.
- Altres aspectes a destacar en aquest àmbit són:
 - A tot Europa, els drets legals a treballar, estudiar o sol·licitar ajudes socials cessen quan queden indocumentats i la transició a la vida adulta esdevé una **'transició a la il·legalitat'**⁶².

⁵⁹ Wade, J. (2017). Pathways through care and after: Unaccompanied minors in England. *Social Work & Society*, 15(2).

⁶⁰ Storø, J., Sjöblom, Y., & Höjer, I. (2019). A comparison of state support for young people leaving care in Norway and Sweden. *Child & Family Social Work*, 24(3), 393-399.

⁶¹ Departament de Treball, Afers Socials i Famílies (2019). *Estratègia Catalana per l'Acollida i la Inclusió de Joves Migrats Sols*. DTASF.

⁶² Allsopp, J., & Chase, E. (2019). Best interests, durable solutions and belonging: Policy discourses shaping the futures of unaccompanied migrant and refugee minors coming of age in Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 45(2), 293-311.

- Existeix una gran dissonància entre els **drets dels joves**, la cerca d'**opcions duradores** i el **concepte de pertinença**. Considerar el **retorn com a opció duradora** planteja dos problemes: la "bretxa de deportació" (la gran diferència entre els que poden ser expulsats i els que realment es deporten), i els resultats i benestar dels retornats, a qui no es fa cap seguiment i les dades apunten a alts nivells de precarietat i inseguretat. Per tant, prevalen els interessos dels Estats i no dels individus. A més, la política del retorn parteix de la premissa que 'pertanyen' al seu país d'origen, quan per contra, mentre són menors d'edat es pretén que s'identifiquin amb el país de destí.
- Cal introduir una **perspectiva transnacional** i de **transmigració**, en el sentit que venen d'un lloc, han passat per altres i potser aniran a altres⁶³, amb diverses identitats i sentit de pertinença.
- El **temps d'espera** és un factor desestabilitzador⁶⁴ i la incertesa s'associa amb un afebliment de la determinació, incapacitat per a pensar en el futur, un enfocament en les activitats diàries immediates i un deteriorament del benestar emocional.
- Els **mitjans i les xarxes** tracten el tema de forma simplista, invisibilitzant les mancances en les polítiques migratòries europees i els problemes estructurals, i s'acaba relacionant immigració amb delinqüència, i culpabilitzant al col·lectiu de la deterioració de l'Estat de benestar⁶⁵.

QUÈ ENS DIUEN ELS I LES JOVES?

En aquest apartat es reflecteixen les opinions d'un grup de discussió i entrevistes a joves majors d'edat en el marc de la present recerca. Els principals temes que apunten són:

- La **importància dels vincles** amb persones de la comunitat que confien en ells:

"ell era un professor de català i allà em va començar a conèixer, va conèixer el meu trajecte migratori i després em va ajudar amb moltes coses. Per exemple, amb ell vam fer un programa de ràdio (...)"

"I els principals elements facilitadors que t'han ajudat a tirar endavant? El dia que vaig conèixer a la meva xicota al teatre, perquè és un suport important per mi"

- **Continua la relació i el sentit de responsabilitat vers la seva família:**

"si parlo amb la mare i li dic que estic bé, encara que no estigui bé, sé que dormirà tranquil·la. I si ella dorm tranquil·la, jo ja estic bé"

- Els joves **són plenament conscients** que en l'**imaginari social** sovint es té una **visió negativa d'ells, però es reivindiquen com un col·lectiu heterogeni i no volen etiquetes:**

"crec que la gent aquí no valora la situació dels joves migrats sols, perquè la majoria de la gent té por de nosaltres, tenen aquesta idea i no saben la nostra realitat. Però nosaltres hem migrat i hem deixat els nostres països per buscar una vida millor que abans. (...) Perquè la majoria de la gent pensen que nosaltres hem vingut aquí només per treure les ajudes, però nosaltres estem aquí per poder tenir una feina i una vida normal"

"Però quan entro a Twitter hi ha molts problemes, perquè hi ha molts tuits que parlen dels menas i per això no l'actualitzo molt. (...) Em sento malament perquè això no és cert"

"Yo no me siento parte de un grupo, soy quién soy. Soy xxxxxx y él es él. Todos somos distintos, somos como somos"

- La **lleï d'estrangeria** com a **mecanisme d'exclusió:**

⁶³ Söderqvist, Å., Bülow, P. H., & Sjöblom, Y. (2015). "In Sweden work is more important than the culture, actually!" The care leaving process for unaccompanied youths from the perspective of social workers. *Transnational Social Review*, 5(3), 241-257.

⁶⁴ Wade (2017).

⁶⁵ APDHA. (2019). Infancia Migrante. Derechos Humanos en la frontera Sur 2019. Asociación Pro Derechos Humanos de Andalucía.

QUÈ ENS DIUEN DES DE L'EXPERIÈNCIA?⁶⁶

En relació amb la **participació social**:

- La **impossibilitat d'obtenir la documentació i un permís per treballar** als 18 anys restringeix molt les vies de participació social i continua alimentant una imatge de joves que perden el temps, que delinqueixen o que viuen de les ajudes socials (alguns encara en centres en allargar les mesures protectores fins als 21 anys).
- Quan **participen en activitats del municipi** és quan se senten que formen part d'aquesta població.
- Els professionals sovint no **coneixen prou bé la llei d'estrangeria**. Calen càpsules formatives per conèixer els conceptes i els passos a fer. *“Una resposta no pot ser ‘intenta fer això’ (a un jove), sense saber si es pot o no pot fer”*
- Tot i que part dels joves tenen algú de la **família extensa al context de destí, és difícil que els acullin en assolir els 18 anys**. També tenen la pressió **d'enviar els diners a la família** que sovint els angoixa, perquè necessiten els diners (si en tenen) i pagar les despeses per viure aquí. No acostumen a explicar a la família el detall de les dificultats amb què es troben aquí (per exemple, viure al carrer o a un pis ocupat; dificultats per cobrir les necessitats bàsiques). En aquest sentit, es valora com a necessari haver de treballar educativament amb els joves el sentiment de **‘no haver estat a l'altura de les expectatives’**, o **‘de fracàs’**.

En relació amb l'**ús del temps lliure**:

- Els joves continuen tenint la necessitat de l'**acompanyament emocional i de la construcció d'una xarxa d'amistats**. Quan això no es dona el sentiment de soledat és molt gran i s'evidencia la potència de participar en activitats esportives o del seu interès.
- A més, es percep com un fracàs que després de 3 anys el jove no estigui enxarxat mínimament en la societat. Això és un problema perquè és un missatge que donem als joves: els **reafirmem que opera el racisme** i una idea d'occident relacionada amb els discursos que extreuen dels referents conservadors, **en comptes de percebre la diversitat i heterogeneïtat de la societat d'acollida**.

En relació amb les **xarxes socials**:

- Les xarxes socials podrien ser un **instrument per difondre resultats de recerques** i contribuir a millorar la imatge social o narrativa que es té dels joves.
- Es considera que sovint es fa notícia d'allò que no és representatiu del conjunt de joves. La mirada racista i de discriminació necessita exemples de joves que delinqueixen, es droguen o ocupen pisos, tot i que a la pràctica la gran majoria de joves no té conductes dissocials. En paral·lel, a cada municipi hi ha **persones que els defensen, volen ser mentores i volen col·laborar** amb el centre residencial i el procés del jove. En canvi, aquestes persones no són notícia. En aquest marc, es considera que canviar narratives és complexa, ja que posa en **qüestió els valors, creences i estereotips** dins de posicions que no mostren cap motivació pel canvi.
- Es considera necessari incentivar i fer més visibles **perfils de joves que a les xarxes tenen una major repercussió** i que potencialment poden contribuir al canvi de mirada. Es posa l'exemple del F.C. Barcelona, doncs a partir del seu canal d'Instagram es podria publicar almenys una “història” amb un *swipe up* amb una entrevista de 3 minuts. També podria llençar preguntes del tipus: *“si jugadors de futbol d'elit reben comentaris racistes, què rebrà aquesta persona que no coneixeu i que té aquesta història?”*.

⁶⁶ En aquest apartat es reflecteix també el resultat de les entrevistes a persones de l'administració pública, entitats i activistes socials.

QUÈ CONCLOEM?

- La **lleï d'estrangeria** és un mecanisme que **genera discriminació i exclusió** i que legitima un missatge que sovint reben els joves a partir de la seva majoria d'edat: "evidenciar un procés personal positiu i d'esforç dins el sistema de protecció no és garantia perquè a la majoria d'edat tinguis com a jove els teus drets bàsics garantits". Massa sovint, encara que el context sigui advers, la responsabilitat se situa en l'individu (el jove).
- Existeix una **visió polaritzada entre què és l'èxit i el fracàs** dels joves. Per exemple, s'etiqueta a aquells joves que aconseguen el permís de treball, estudien i tenen feina alhora, parlen bé l'idioma i són bons comunicadors, com a "casos d'èxit". En canvi, aquells joves que per algun motiu surten del sistema de protecció o no concreten la seva inclusió laboral, sovint se'ls considera com a casos de fracàs. En aquest sentit, cal tenir en compte que la gran majoria de joves són, sobretot, joves; és a dir, tenen **vulnerabilitats i fortaleces**, tenen dificultats per tirar endavant i la majoria no té conductes dissocials.
- Els joves, a partir de la seva majoria d'edat, evidencien tantes realitats, necessitats i potencialitats com a cada persona singular que són. **Són un grup heterogeni** en origen que havent passat per les etapes de la infantesa i l'adolescència, són també heterogenis al país de destí encara que en comú es trobin amb la dificultat afegida d'haver d'afrontar la majoria d'edat sense els drets bàsics garantits.

QUÈ PODEM FER PER PROPICIAR UN CANVI DE MIRADA?

Promoure grups de pressió que en benefici dels joves amb majoria d'edat, contribueixin a introduir canvis en la lleï d'estrangeria.

- La configuració d'un grup cada cop més major de joves en aquest carreró sense sortida és una realitat que no beneficia a la societat. Se'ls aboca a una situació de desprotecció que és l'origen de processos d'exclusió social. A més, en alguns casos es donen pràctiques delictives. Els canvis jurídics en l'actual lleï d'estrangeria són urgents, tant en matèria de permisos i treball com en altres àmbits com el dret a federar-se a esports, etc.

Generar campanyes de comunicació perquè els mitjans donin visibilitat a la situació d'indefensió que es produeix a partir de la majoria d'edat.

- És necessari explicar la complexitat d'aquesta realitat fent evidents les mancances de les polítiques migratòries actuals.
- El trànsit entre la infància i la majoria d'edat i les conseqüències negatives que això suposa pels joves, són elements que necessàriament s'han d'explicar. Cal treballar perquè la societat no culpabilitzi als mateixos joves del retrocés que sovint es dona en termes de recursos a l'Estat del benestar.
- Cal reforçar la implicació activa dels ens locals i de les comunitats on viuen els joves per tal d'afavorir la seva inclusió.

Enfortir els mecanismes i suports a accions de discriminació positiva en l'accés al mercat de treball per part del teixit empresarial.

- És necessari reforçar les iniciatives que actualment ofereixen oportunitats laborals als joves un cop assoleixen la majoria d'edat i en permeten la seva regularització jurídica.

Enfortir els recursos residencials que aposten per pisos de 16 a 21 anys o similars i que fomenten l'autonomia dels joves.

- Aquest model permet l'atenció personalitzada, cobreix les necessitats bàsiques i posa en relació a joves migrats amb joves autòctons en procés d'autonomia.